NEEME KÜLM TÕNIS SAADOJA

Puri

2021. Ruumiinstallatsioon

Baltisaksa kunstis oli kõige tähtsam žanr portree. 18. ja 19. sajandil tähendas kunstikogu mõisahäärberis esmajoones perekonnaportreede galeriid. Portreedel on kultuurimällu jäädvustatud kohalik saksakeelne kõrgkiht ja valitsejad: Vene tsaarid ja keisrikoja tähtsad ametnikud, sõjaväelased, parunid ja literaadid, biidermeieriajastu tütarlapsed ja tanudes vanapreilid – balti *Tante*'d, portreed interjööris ja maastikul, perekonnad, lapsed ja koerad.

Mõisate pildigaleriid ja baltisaksa kultuurile iseloomulik nostalgia on Neeme Külmale ja Tõnis Saadojale andnud inspiratsiooni ruumiinstallatsiooniks „Puri", mis koondab hiiglaslikule seinapurjele 52 baltisaksa portreemaali.

PÜSINÄITUS

Identiteedimaastikud
Eesti kunst 1700–1945

EESTI KUNSTIMUUSEUM
KUMU

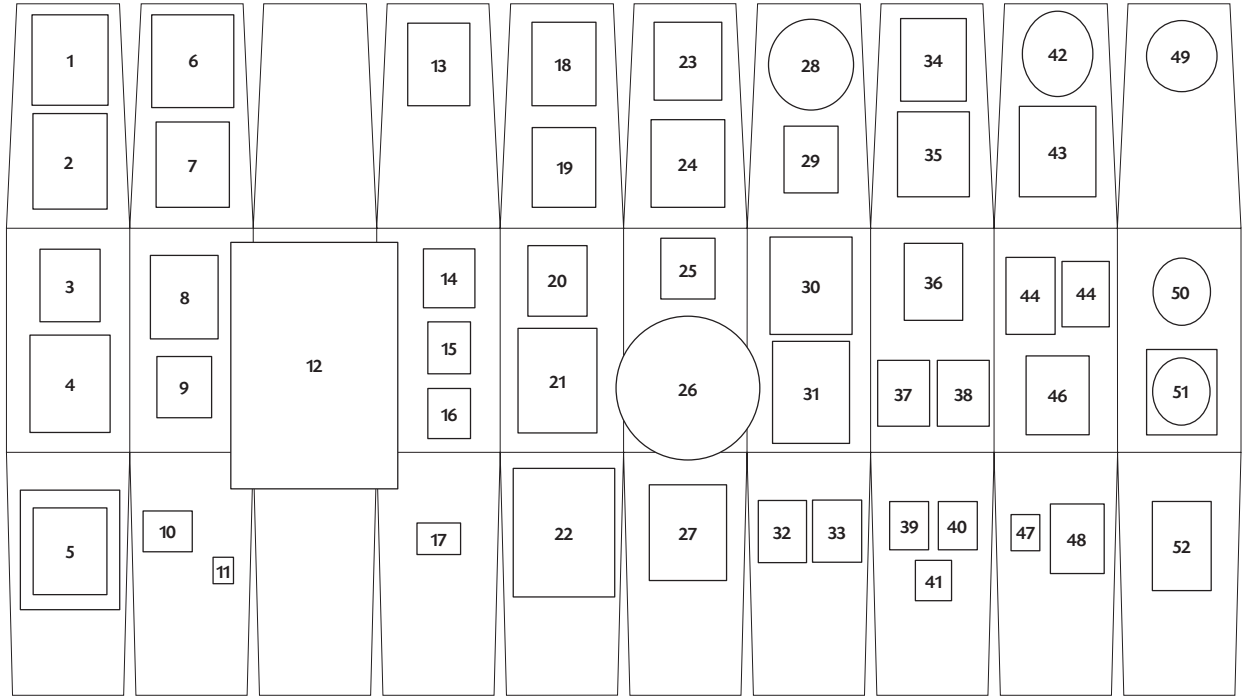

1 **Friedrich Hartmann Barisien (1724–1796)**
Mehe portree. 1772. Õli

2 **Tundmatu kunstnik**
Kirikuõpetaja Johann Georg Tideböhl
18. sajandi keskpaik. Õli

3 **Tundmatu kunstnik**
Kindral Magnus Johann von Berg
1760.–1780. aastad. Õli

4 **Tundmatu kunstnik**
Margaretha Elisabeth von Möller. U 1775–1799. Õli

5 **Michael Ludwig Claus (1724–1773)**
Peter von Koskull. 1770. Õli

6 **Leonhard Schorer (1715–1777)**
Krahv Friedrich Carl von Bose. 18. sajandi keskpaik. Õli

7 **Matthias Peterson**
Eestimaa rüütelkonna peamees Fabian Ernst Stael
von Holstein. 1710. Õli

8 **Tundmatu kunstnik**
Daami portree. 18. sajand. Õli

9 **Leonhard Schorer (1715–1777)**
Detloff Friedrich von Baranoff. 1759. Õli

10 **August Georg Wilhelm Pezold (1794–1859)**
Apteeker Karl Eduard Döppi perekond. 1845. Õli

11 **Theodor Albert Sprengel (1832–1900)**
Kadeti portree. 19. sajandi teine pool. Õli

12 **Gerhard von Kügelgen (1772–1820)**
Aleksander I. 1801. Õli

13 **Tundmatu kunstnik**
Mehe portree. 18. sajandi teine pool. Õli

14 **Tundmatu kunstnik**
Wilhelmina Helene Elisabeth (Lieschen) von Brevern
19. sajandi esimene pool. Õli

15 **Carl Timoleon von Neff (1804–1877)**
Lauljanna Gertrud Elisabeth Mara. 1828. Õli

16 **Carl Timoleon von Neff (1804–1877)**
(Gerhard von Kügelgeni järgi)
Näitekirjanik August von Kotzebue. U 1825. Õli

17 **Paul Raud (1865–1930)**
Magav koer. 1910. Õli

18 **Tundmatu kunstnik**
Naise portree. 18. sajandi teine pool. Õli

19 **Peter Ernst Rockstuhl (1764–1824)**
Katariina II. Õli

20 **Tundmatu kunstnik**
Emilie von Essen. 1830.–1840. aastad. Õli

21 **Nils von Wrangel (1800–1870)**
Krahvinna Maria Benckendorff-Volkonskaja
1840. aastad. Õli

22 **Ernst Hermann Schlichting (1812–1890)**
Sünnipäev. 1842. Õli

23 **Carl Sigismund Walther (1783–1866)**
Karoline Paucker. 1838. Õli

24 **Carl Timoleon von Neff (1804–1877)**
Daami portree. 1840. aastad. Õli

25 **Eduard Hau (1807–1888)**
Proua Berner. U 1840. Õli

26 **Carl Timoleon von Neff (1804–1877)**
Abikaasa portree. 1856. Õli

27 **Carl Sigismund Walther (1783–1866)**
Tütarlapse portree. 1838. Õli

28 **Paul Gerhard von Rosen (1856–1927)**
Daami portree. 1885. Õli

29 **August Georg Wilhelm Pezold (1794–1859)**
Eestimaa kubermangu prokurör Heinrich
Christoph Riesemann. 1830. aastad. Õli

30 **Otto Zoege von Manteuffel (1822–1889)**
Kunstniku perekond. 1850. aastad. Õli

31 **Gustav Adolf Hippius (1792–1856)**
Abikaasa portree. 1850. Õli

32 **Tundmatu kunstnik**
Pauline Wunderlich. Õli

33 **Tundmatu kunstnik**
Kunstnik Theodor Wunderlich pojaga. Õli

34 **Peter Felix von Sivers (1807–1853)**
Õisu mõisnik Friedrich von Sivers. 1848. Õli

35 **Tundmatu kunstnik**
(Carl Timoleon von Neffi järgi)
Anna Zoege von Manteuffel. 19. sajand. Õli

36 **Elsbeth Rudolff (1861–1942)**
Õisu mõisnik Friedrich von Sivers. 1897. Õli

37 **Elsbeth Rudolff (1861–1942)**
Alice von Nolcken. 1898. Õli

38 **Elsbeth Rudolff (1861–1942)**
Parun Axel Gustav von Nolcken. 1898. Õli

39 **Tundmatu kunstnik**
Poisi portree. 1840.–1850. aastad. Õli

40 **Tundmatu kunstnik**
Tütarlapse portree. 1840.–1850. aastad. Õli

41 **Friedrich Ludwig von Maydell (1795–1846)**
Poisi portree. Õli

42 **Sally von Kügelgen (1860–1928)**
Hedwig Alma de La Trobe. 1889. Õli

43 **Tundmatu kunstnik**
(Carl Timoleon von Neffi järgi)
Heinrich Otto Zoege von Manteuffel. 19. sajand. Õli

44 **Lydia von Ruckteschell (1858–1936)**
Mehe portree. 1880.–1890. aastad. Õli

45 **Lydia von Ruckteschell (1858–1936)**
Daami portree. 1885–1886. Õli

46 **Paul Raud (1865–1930)**
Paruness Natalie von Uexküll. 1905–1906. Õli

47 **Sally von Kügelgen (1860–1928)**
Lapse portree. 1885. Õli

48 **Tõnis Grenzstein (1863–1916)**
Poisikese portree. Õli

49 **Johann Köler (1826–1899)**
Daam valges. 1867. Õli

50 **Johann Köler (1826–1899)**
Pianist Ella von Schultz-Adaiewski. 1868. Õli

51 **Johann Köler (1826–1899)**
Parun Peter Andreas Konstantin von Ungern-Sternberg.
1865–1872. Õli

52 **Lydia von Ruckteschell (1858–1936)**
Poiss apelsiniga. 1880.–1890. aastad. Õli

12

GERHARD VON KÜGELGEN
1772–1820

Aleksander I
1801. Õli

Vene keiser Aleksander I (valitses aastatel 1801–1825) oli Balti provintside jaoks tähtis monarh. Tema ajal võideti Napoleoni sõjad, Tartus taasavati ülikool ning Eesti- ja Liivimaal kaotati talupoegade pärisorjus.

Gerhard von Kügelgen portreteeris hiljuti võimule tulnud 24-aastast Aleksandrit kaardiväe Preobraženski polgu mundris, rinnas Püha Andrease ordeni lint ja täht. Ajastu moele vastavalt on noort keisrit kujutatud vabas õhus ja sundimatus poosis, nõjatumas jalutuskepile, käsi puusas. Kasutatud on jalgu pikendavat rakurssi, et vaataja silmitseks valitsejat aupaklikult alt üles.

5

MICHAEL LUDWIG CLAUS
1724–1773

Peter von Koskull
1770. Õli

18. sajandi esimesel poolel oli Eestis kohalikke kunstnikke veel vähe. Enamiku selle aja töid on maalinud Kuramaa kunstnikud või läbisõidul olnud välismaised meistrid. Seetõttu on paljude varajaste portreede autorid jäänud tundmatuks.

Palju ei ole teada ka Gdańskist (Danzig) Tallinna tulnud maalijast Michael Ludwig Clausist, kellelt on Eesti Kunstimuuseumis kolm von Koskullide perekonna portreed. Eriti haruldane on portree seitsmeaastasest Peter August Friedrich von Koskullist, tulevasest Keila mõisahärrast. Rokokooajastu moele vastavalt näeb poisike maalil oma puuderdatud paruka ja uhke kuuega välja kui väike täiskasvanu.

23

CARL SIGISMUND WALTHER
1783–1866

Karoline Paucker
1838. Õli

Kui mehed tegutsesid avaliku elu sfääris, siis baltisaksa naise maailm oli abielu, kodu ja perekond. Baltisakslaste elukorralduses oli perekond tähtsal kohal ja naised täitsid selles kindlaid rolle. Tütarlastele nägi ühiskond ette kiire ja seisusekohase tanu alla saamise. Abielu alternatiiviks oli aidata mõnd sugulast tema majapidamises vallalise tädi ehk *Tante* ülesannetes või elada *Stift*'is – aadlisoost leskedele ja vanapreilidele mõeldud pansionis.

Karoline Pauckeri portree sarnaneb laadilt balti *Tante*'de portreedega, mis olid biidermeieriajastul levinud. Tegemist on siiski Simuna pastori kolmanda abikaasaga, keda siin on kujutatud lesepõlves. Tagasihoidliku tumeda kleidi ja range suujoonega daam kehastab suurepäraselt baltisaksa naisele seatud stereotüüpseid ootusi: väliselt võis ta olla küll habras, kuid moraalselt pidi olema tugev, tõsine ja vooruslik.

22

ERNST HERMANN SCHLICHTING
1812–1890

Sünnipäev
1842. Õli

Ernst Hermann Schlichting ei olnud ainult portretist, vaid ka olustiku- ja vaatemaalija. Tema „Sünnipäev" on siinses kunstipärandis üks väheseid töid, mis kirjeldab baltisaksa elu ja kombeid. Pildil imetleb tütarlaps oma sünnipäevakinke: siidirätikut, uusi ehteid ja värskelt lõigatud roose.

Tähtsal kohal on peenelt kaunistatud sünnipäevatort, mis näitab baltisaksa toidukultuuri rikkust: „Kuidas olid perenaised pidanud vaeva nägema, et üksteist üle trumbata ja oma kätetööd väärikalt kaunistada ning maitsekasse vormi panna. Kuis vaheldusid tortidel siis valged ja roosad vaabad ning kui kunstipäraselt kirendasid neil kaelamurdvad marjadest ja želeetükikestest ilustised, uljaimad värvilisest suhkruglasuurist valmistatud arabeskid ja girlandid, mis pandud ümbritsema sünnipäevalapse nime."*

30

OTTO ZOEGE VON MANTEUFFEL
1822–1889

Kunstniku perekond
1850. aastad. Õli

Otto Zoege von Manteuffel on kujutanud ennast pereringis ema ja õdedega. Kunstniku isa, kes oli selleks ajaks juba surnud, valvab oma lähikondseid seinal asuvalt pildilt.

Tume ja peaaegu pühalikult range maal illustreerib ilmekalt baltisaksa mõisnikupere väärtusi ja elulaadi 19. sajandi keskel. See rõhutab perekondlikku ühtekuuluvust ja austust esivanemate vastu. Hästi on näha ka eri soost pereliikmetele kohaseks peetud tegevused: mees loeb, naised teevad käsitööd.

44, 45

LYDIA VON RUCKTESCHELL
1858–1936

Mehe portree
1880.–1890. aastad. Õli

Daami portree
1885–1886. Õli

19. sajandi lõpus tegutses Eestis juba paarkümmend Saksamaal või Peterburis õppinud naiskunstnikku, nii et räägiti lausa *Damenwelt*'i (naiste maailma) esiletõusust kohalikus kunstielus. See sai võimalikuks ühiskonna järkjärgulise demokratiseerumise, aga ka aadli vaesumise tõttu, mis sundis paljusid baltisaksa naisi endale ise leiba teenima. Guvernandi ja halastajaõe töö kõrval oli kunstnikuamet selleks üks kohasemaid.

Ühe esimese naiskunstnikuna saavutas 1880. aastatel tuntuse Lydia von Ruckteschell. Tallinnas Laial tänaval asunud ateljees andis ta eratunde ja võttis vastu portreetellimusi. Ruckteschelli portreed on maalilised ja moekalt tumedad, meenutades vanade meistrite, eriti Rembrandti stiili. Nende kombel armastas ka Ruckteschell maalida karusnahka ja muid luksuslikke materjale.

46

PAUL RAUD
1865–1930

Paruness Natalie von Uexküll
1905–1906. Õli

Baltisaksa mõisnike portreid maalisid ka esimesed eesti kunstnikud – sageli tänuavaldusena oma patroonile. Paul Raud sai kunstnikuhariduse Düsseldorfi Kunstiakadeemias, kus õppisid ja õpetasid paljud baltisakslased, näiteks Rauale sümpaatne Oskar Hoffmann ning samuti Eduard von Gebhardt ja Eugen Dücker. Raua õpinguid Saksamaal toetas Vigala mõisaproua Natalie von Uexküll. Kohe pärast Eestimaale naasmist maalis ta parunessist ja tema pereliikmetest tänutäheks mitu portreed. Esinduslikest tellimusportreedest sai Rauale tähtis elatusallikas.

* Tundmatu autori mälestused 1840. aastatest Liivimaal. Friedrich Bienemanni kogumikust „Möödunud päevadest" („Aus vergangenen Tagen"). 1913. Tõlkinud Jaan Undusk